Малюга Н. М.
доктор економічних наук, професор
професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Цегельник Н. І.
кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ АУДИТУ Й АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОМПЛАЄНС-СИСТЕМ

Суспільні трансформації останніх років – цифровізація бізнес-процесів, посилення регуляторних вимог, зміна очікувань стейкхолдерів щодо прозорості та доброчесності, розвиток ESG-порядку денного – істотно змінюють зміст аудиту й аналітичних процедур. Аудит дедалі менше сприймається як «постфактум-перевірка» фінансової звітності й дедалі більше – як елемент системи корпоративного управління, управління ризиками та комплаєнсу. У цьому контексті комплаєнс-система виступає не допоміжною функцією, а «інфраструктурою довіри», що забезпечує відповідність законодавству, внутрішнім нормативним документам підприємства, контрактним зобов'язанням, етичним нормам і вимогам нагляду. Міжнародний стандарт ISO 37301 прямо визначає комплаєнс-менеджмент як систему, що підлягає плануванню, впровадженню, оцінюванню та постійному вдосконаленню, а її «відповідність» і «результативність» стають предметом вимірювання та підтвердження [1]. Відповідно, трансформуються й аудиторські підходи: змінюються об'єкти перевірки (від операцій до систем), джерела доказів (від документів до даних), методи (від вибіркового контролю до аналітики й

моніторингу) та очікувані результати (від «висновку» до управлінської цінності для комплаєнсу).

Логіка інтеграції аудиту і комплаєнсу добре узгоджується з моделлю «трьох ліній», у якій функції ризик-менеджменту та комплаєнсу зазвичай належать до другої лінії, а внутрішній аудит – до третьої, забезпечуючи незалежне надання впевненості щодо адекватності й ефективності управління та контролів [2; 3]. Водночас сучасні підходи підкреслюють не «ієрархічний поділ», а належну координацію ролей: комплаєнс формує правила, моніторить ключові ризики та підтримує культуру доброчесності; аудит – оцінює, чи працює система контролю, чи вбудовані комплаєнс-вимоги у процеси, і чи забезпечується доказовість та відтворюваність контролів у цифровому середовищі. Оновлені Глобальні стандарти внутрішнього аудиту (2024) і перехід до їх застосування з 9 січня 2025 року актуалізують саме цю «системну» роль аудиту: внутрішній аудит позиціонується як незалежна функція, що додає вартості через поєднання надання впевненості та консультацій, а також через фокус на управлінні ризиками, контролі й корпоративному врядуванні [2; 13]. Для комплаєнсу такий підхід зумовлює переорієнтацію ролі внутрішнього аудиту: він виступає не «контролером комплаєнсу», а інструментом оцінювання якості та зрілості комплаєнс-архітектури.

Важливо, що трансформація аудиту відбувається і на рівні зовнішнього аудиту. Нормативно-правове поле України визначає вимоги до аудиторської діяльності та обмеження щодо несумісності певних послуг, що прямо впливає на межі участі аудитора в комплаєнс-проєктах та необхідність уникати конфлікту інтересів [8]. Окрім правових рамок, методологічний «каркас» забезпечують Міжнародні стандарти аудиту. Так, МСА 315 посилює ризик-орієнтованість планування, зокрема через глибше розуміння інформаційних систем і контролю, що у цифровому середовищі безпосередньо перетинається з комплаєнс-ризиками (санкційними, податковими, антикорупційними тощо) [4]. Відтак аналітичні процедури перестають бути лише «допоміжним» інструментом: вони переходять

у статус головного засобу ідентифікації аномалій, профілювання ризиків, перевірки логіки процесів та оцінки ефективності контролю.

У комплаєнс-логіці центральним стає поняття «комплаєнс-ризику» як імовірності юридичних санкцій, фінансових втрат або репутаційного збитку через невиконання вимог. Саме тому комплаєнс-система дедалі частіше проектується як «контрольна тканина» підприємства: політики і процедури вбудовуються у бізнес-процеси, а контрольні точки автоматизуються в ERP/CRM, електронному документообігу, системах закупівель та розрахунків. COSO, розвиваючи підхід ERM, окремо наголошує на прикладному управлінні комплаєнс-ризиками на основі цілісного ризик-менеджменту, інтегрованого зі стратегією та результативністю [6]. Для аудиту це означає зміну фокусу: замість перевірки «паперової відповідності» аудит оцінює дизайн контролів, їх фактичне виконання та наявність цифрових слідів (логів, трасування транзакцій, контрольних звітів), а також здатність комплаєнс-системи виявляти порушення на ранній стадії.

Показовим є розвиток податкового комплаєнсу як напряму державної політики. В Україні реалізується експериментальний проєкт щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС, запроваджений постановою КМУ № 854 від 25.07.2024 (чинність з 31.07.2024) [7]. Публічні комунікації ДПС підкреслюють аналітичну природу комплаєнс-підходу: акцент робиться на виявленні ризиків і профілюванні, а не на «тиску» чи формальному контролі [14]. Для суб’єктів господарювання створюється додатковий стимул до зміцнення внутрішнього комплаєнс-контролю і відповідного аудиту: якість податкової аналітики, повнота цифрових даних, обґрунтованість бізнес-логіки операцій та документування контрольних процедур прямо впливають на ризиковий профіль.

На рівні інструментарію головною рушійною силою трансформації є дані. У цифровому середовищі аудит дедалі частіше спирається не тільки на вибірку первинних документів, а на аналіз масивів транзакційних даних (журнали

операцій, продажі, склад, зарплата, банківські виписки), метаданих (час, автор, версії документів), а також контрольних звітів систем. Українські дослідження з «діджитал аудиту» на базі Big Data підкреслюють, що великі дані забезпечують можливість ширшого охоплення, виявлення аномалій і більш обґрунтовані рекомендації, зокрема для безперервного моніторингу [12]. Водночас це змінює й вимоги до аналітичних процедур: вони мають бути відтворюваними, документованими, а їх параметри – керованими (наприклад, пороги суттєвості, правила виявлення відхилень, логіка сегментації клієнтів і операцій). У комплаєнс-системі це має принципове значення, оскільки будь-який «алерт» повинен бути інтегрований у доказовий ланцюг: від первинного сигналу – до перевірки, ухвалення управлінського рішення та реалізації коригувальної дії.

Штучний інтелект і автоматизація поглиблюють трансформацію аудиторських та аналітичних процедур. Дослідження про взаємодію аудиту й AI акцентують, що технології змінюють аудиторські процеси через автоматизацію рутинних процедур, зростання можливостей аналітики та потребу в нових компетентностях аудитора (розуміння алгоритмів, якості даних, кіберризиків) [9]. Для комплаєнс-систем такий підхід зумовлює розширення предмета аудиторської оцінки: аудит охоплює не лише результативність контролю, а й надійність цифрових механізмів його реалізації, зокрема налаштування прав доступу, розмежування повноважень, процедури обробки винятків, захист даних та наявність ризиків обходу контролів. У результаті аналітичні процедури інтегруються як складова технологічного аудиту комплаєнсу.

Окремий напрям трансформації – аудит комплаєнс-систем як спеціалізований об’єкт. У сучасній літературі зустрічаються підходи до організації аудиту системи комплаєнс через визначення елементів комплаєнс-програми, формування критеріїв відповідності та підготовку рекомендацій щодо вдосконалення процесів [11]. У контексті корпоративної прозорості та протидії правопорушенням комплаєнс-аудит розглядається як інструмент зміцнення

врядування і запобігання зловживанням [10]. Тут важливо підкреслити багатоцільовий характер аудиту: по-перше, це надання впевненості щодо адекватності комплаєнс-контролів; по-друге, це консультаційна підтримка – наприклад, оцінка «прогалин» у політиках, навчанні персоналу, процедурі розслідувань, механізмах повідомлення про порушення; по-третє, це аналітичне забезпечення управлінських рішень – через індикатори комплаєнс-ризиків, тренди інцидентів, ефективність реагування та коригувальних заходів.

Трансформації проявляються і в державному секторі, де комплаєнс логічно пов'язаний з підзвітністю та доброчесністю. Дослідження з організації внутрішнього аудиту в установах підкреслюють необхідність системного підходу до контролю нефінансових активів, що в умовах цифровізації зумовлює потребу в посиленні аналітичних процедур та стандартизації контрольних кроків [12]. У практичному вимірі аналітичні процедури повинні охоплювати не лише фінансові показники, а й нефінансові дані, зокрема реєстри активів, результати інвентаризацій, операції з переміщення та списання, а також відповідність здійснюваних процедур внутрішнім регламентам.

В результаті трансформації аудиту в контексті комплаєнсу можна виділити кілька принципових зрушень, які формують нову якість аналітичних процедур. По-перше, змінюється предметність: аналітика переходить від «аналізу фінансової динаміки» до «аналізу ризиків і поведінкових аномалій» у транзакціях, контрагентах, процесах. По-друге, змінюється масштаб: від вибіркових тестів до тестування популяцій і безперервного моніторингу там, де це технічно можливо і економічно доцільно. По-третє, змінюється доказовість: у цифровому середовищі першочерговими стають логи, контрольні звіти систем, цифрові підписи, часові мітки, тобто те, що підтверджує не лише факт операції, а й факт контролю. По-четверте, змінюється роль аудитора: від «перевіряльника» до фахівця з оцінки систем, даних і управлінських рішень у межах комплаєнс-архітектури.

Водночас така трансформація породжує й виклики. Комплаєнс-система може залишатися формальною, якщо не визначені критерії ефективності й не налагоджено цикл «планування – виконання – моніторинг – покращення», що прямо закладено в логіку ISO 37301 [1]. Аналітичні процедури можуть генерувати хибні сигнали за низької якості даних або за відсутності належної методології. Зростає значення етики та незалежності: особливо коли внутрішній аудит одночасно залучають до дизайну контролів і потім очікують від нього незалежної оцінки. Тому практичним імперативом стає належне розмежування ролей за моделлю «трьох ліній», а також дотримання стандартів внутрішнього аудиту щодо незалежності, професійної компетентності та якості [2; 3; 13].

Підсумовуючи, розвиток комплаєнс-систем перетворює аудит і аналітичні процедури на стратегічний механізм забезпечення довіри та керованості організації. У цифрову епоху комплаєнс уже не може бути «папкою політик», а аудит – «разовою перевіркою»: вони стають взаємопов'язаними елементами єдиної системи управління ризиками та контролю, що працює на основі даних, аналітики та безперервного вдосконалення. Саме такий підхід дозволяє організаціям відповідати на виклики суспільних трансформацій – від регуляторного тиску до вимог прозорості та доброчесності – і водночас підвищувати ефективність управління та стійкість розвитку.

Список використаних джерел

1. ISO 37301:2021 – Compliance management systems – Requirements with guidance for use : website. ISO. URL: https://www.iso.org/standard/75080.html (дата звернення: 03.12.2025)
2. Global Internal Audit Standards, 2024 Edition : PDF. The Institute of Internal Auditors. URL: https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/globalinternalauditstandards_2024january9.pdf (дата звернення: 02.12.2025)

3. The IIA's Three Lines Model: An Update of the Three Lines of Defense : PDF. The Institute of Internal Auditors, 2020. URL: https://www.theiia.org/globalassets/documents/resources/the-iias-three-lines-model-an-update-of-the-three-lines-of-defense-july-2020/three-lines-model-updated-english.pdf (дата звернення: 03.12.2025)

4. МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення» : переклад / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/download/page/4976 (дата звернення: 04.12.2025)

5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2020 року. Частина I : PDF / IFAC. URL: https://ifacweb.blob.core.windows.net/publicfiles/2024-03/Ukr_IAASB_HB_2020%20Part_%D0%86.pdf (дата звернення: 03.12.2025)

6. Applying the COSO ERM Framework (Compliance Risk Management) : website. COSO. URL: https://www.coso.org/erm-framework (дата звернення: 03.12.2025)

7. Newsletter № 6/2024: State Tax Service implements Experimental Project regarding tax risk (compliance risk) management system : website. State Tax Service of Ukraine. URL: https://tax.gov.ua/en/legislation/taxes-and-levies/newsletter/829961.html (дата звернення: 05.12.2025)

8. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19 (дата звернення: 01.12.2025)

9. Ракуть Д. О. Аудит і штучний інтелект: як технології змінюють професію аудитора. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2025. № 1(135). С. 54-58.

10. Хаванов А. В. Комплаєнс-контроль як інструмент забезпечення корпоративної прозорості та захисту бізнесу від корупційних загроз. *Економіка та інновації*. 2025.

URL: https://econp.com.ua/index.php/journal/article/download/563/521 (дата звернення: 03.12.2025)

11. Боберський О. В. Організація аудиту системи комплаєнс. *Ефективна економіка*. 2024. № 9. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/download/4681/4720/10738 (дата звернення: 03.12.2025)

12. Садовська І., Нагірська К. Організація внутрішнього аудиту нефінансових активів державних установ. *Економіка та суспільство*. 2024. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-70-167. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5411 (дата звернення: 02.12.2025)

13. 2025 Global Internal Audit Standards : огляд : PDF. KPMG, 2025. URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ke/pdf/thought-leaderships/2025/ethiopia-market-cae-aci-forum/2025%20Global%20Internal%20Audit%20Standards.pdf (дата звернення: 02.12.2025)

14. Податковий комплаєнс: фокус на довіру та ефективність : новина. ДПС у Львівській області. 15.12.2025. URL: https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/962484.html (дата звернення: 01.12.2025)